

Oponentský posudok habilitačnej práce Mgr. Ivany Slivkovej, PhD.: *Kultúrna identita v bieloruskej literatúre: medzi východom a západom* . Vypracoval prof. PhDr. Peter Káša, CSc., Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Žijeme v časoch, keď skutočné Bielorusko, ako nezávislý postkomunistický

štát je už takmer tri dekády ukryté za aktuálne politické udalosti a zahalené mediálnym obrazom Alexandra Lukašenka a jeho autoritatívnej vlády. Habilitačná práca mgr. Ivany Slivkovej, PhD. odhaľuje tento závoj tajomstva a hľadá odpovede aj na otázky typu: Čo je Bielorusko, kto bol a kto je Bielorus a Bieloruska? Upozorňuje na to, že aj v slovensko-bieloruských vzťahoch prevažujú „*politické fakty, ktoré neformujú, ale doformujú predstavy Slovákov o Bielorusku*“ (s. 31). Odpoveďou je desať kultúrno-historických štúdií, ktoré logicky a chronologicky odкрývajú biele miesta a vymedzujú kľúčové problémy ako aj charakter a podstatu kultúrnej identity bieloruského etnika. Autorka dôsledne interpretuje pestrú škálu národných symbolov, ktoré identifikuje hlavne v sakrálnej a literárnej kultúre. Habilitačná práca má filologický charakter a to nielen vo formálnej väzbe na vedecký odbor filológia, ale aj (najmä) tematickým a problémovým zameraním na špecifický charakter „bieloruského slova“ ako kľúčového identifikátora kolektívnej kultúrnej identity v minulosti, ale paradoxne aj v súčasnosti. Kým v demokratických postindustriálnych spoločnostiach umelecký text už dnes stráca svoje výsadné národno-reprezentatívne (identifikačné) postavenie, tak v Bielorusku práve používaním menej oficiálneho a rozšíreného domáceho jazyka sa vytvára alternatívna komunikačná sieť nezávislej protirežimistickej kultúry. Aktívni občania v tejto štruktúre odmietajú „lukašenkizáciu“ ako formu centralistického budovania politického systému na báze bielorusko-rusko-pravoslávno-sovietskej národnej ideológie a revitalizujú prirodzenú a nezávislú bieloruskú kultúrnu identitu a modernú občiansku spoločnosť. Práca odbornými analýzami poukazuje na to, že aj súčasní národne orientovaní bieloruskí intelektuáli sú pokračovateľmi práce vzdorovitých a nebojácnych oponentov polonizácie, rusifikácie a sovietyzácie. Bielorusko a jeho identita je tak stále nevyriešeným „intelektuálnym problémom“, aby som parafrázoval názov poslednej kapitoly.

Literárne diela a literárny proces reflektuje autorka ako špecifickú imaginatívnu a figuratívnu formu reprezentácie zložitých kultúrnych, spoločenských a historických procesov. Metodologické východiská definuje v prvej kapitole, kde sleduje zložito vrstvené relácie medzi jazykom, textom, kultúrou a identitou. Veľmi správne dáva do popredia a v analýzach aj aplikuje semiologický koncept J. Lotmana o modelovaní sveta cez „umelecké diela ako texty kultúry“ (s. 12) čím rešpektuje tézu, že literárne texty generujú modely kultúry,

ktoré možno spätne čítať a interpretovať ako isté typy textovej výrazovej štruktúry. Možno súhlasiť s I. Slivkovou, že literatúra sa dnes výraznejšie definuje nie iba cez dôslednú analýzu poetickej štruktúry, ale skôr (alebo aj) v reláciách kultúrneho a mediálneho kontextu a širšie chápanej humanistiky. Štrukturalistická analýza je síce naďalej nespochybniteľnou elementárnou bázou, ale už menej cieľom a zmyslom textovej analýzy, ktorá sa presúva od textu ku kontextom. S tým súvisí aj iný špecifický metodologický problém, ktorým je definovanie „pomedznosti bieloruskej kultúry medzi východom a západom“ (s. 16) a vymedzenia pojmu lokálnej identity „tutejšasci“, ktorý sa v práci podľa autorky javí ako „kľúčový“ (s. 17). Práve táto pretrvávajúca „silná“ regionálna identita kompenzuje rovnako stabilizovanú „slabú“ národnú identitu v zmysle tradičných definícií národa. Moderný nacionalizmus totiž kodifikoval „národné“ ako centrálné a „regionálne“ ako periférne. Je pravda, že dnes už tento centralizovaný model vnímame ako ako retardačný stereotyp, ktorý sa reinterpretáciami textov kultúry postupne viac alebo menej narúša a uvoľňuje. Keďže v bieloruskej kultúre sa tento štandardný a modelový „národno-centralizačný“ proces nezrealizoval, namiesto je otázka, **či je možné „atypickú“ bieloruskú kultúru analyzovať a definovať v štandardných reláciách „centrum a periféria“, existovala takáto vnútorná diferenciácia, malo alebo má Bielorusko svoje centrum ako stabilizované miesto kolektívnej pamäti ? Alebo v koncepcii identity tutejšasci sú tieto hodnoty ambivalentné, nejasné, pohyblivé, kde centrálné môže byť vždy aj periférne a naopak ?**

Nepriamo odpovede možno nájsť aj v kapitole „Medzi východom a západom“, dokonca aj v citovanom sociologickom prieskume z roku 2016, kde o.i. čítame, že s „lokálnosťou“ sa identifikovalo najviac ľudí (86 %)“ (s. 33), k ruskej kultúre má bližšie takmer 74 % a k európskej o niečo viac ako 7%. Jasne sa ukazuje, že dnes väčšina samostatného bieloruského národa (s tým sa identifikovalo sa viac než 71%) sa výrazne vymedzuje voči západu a minimálne k východu, teda k Rusku. S touto čerstvou a živou pamäťou, ktorú formoval a upevňoval hlavne „proletársky internacionalizmu“ a „veľká vlastenecká vojna“ celkom legitímne kalkulujú aj súčasní vládcovia v Minsku i v Kremli. Citujúc viaceré súčasné štúdie autorka dokazuje, že ešte na konci 19. storočia boli vektory bieloruskej identity „pohyblivé a nestabilné“ a to v pozitívnom a negatívnom slova zmysle, čo bolo podľa J. Kupalu jedno „veľké nič“ (s. 35) Je to akési nepretržité lavírovanie medzi „áno a nie“ alebo mlčanie a pasivita v nejasnej pozícii „tu a medzi“ katolícko-uniatsko-poľsko-litovskosťou a ruským pravoslávím. Táto dominujúca a stáročiami prevládajúca identita „tutejšasci“ podľa mg. I. Slivkovej je „forma kultúrnej autonómie a kultúrneho odporu (možnosť nevybrať si) , prípadne o podobe dvojitej či alternatívnej identity ... čo je aj istý typ bielorusocentrizmu“ (s. 41). **Otázne**

je, a to sa pýtam aj autorky, či tento „zmierlivý a dvojtvárny“ koncept nie je kanonizáciou resentimentu za starou slávou, typickým komplexom malého a večne utláčaného národa, ktorý sa fatalisticky zmieruje s pozíciou kolonizovaného a podradeného a namiesto odporu vytvára z núdze cnosť ako istý spôsob kamuflovania straty národného vedomia ? Ďalšia otázka: Možno v týchto intenciách hľadať paralely a prieniky medzi historicky premenlivými vymedzovaniami sa voči „Oni“, teda staršou polonizáciou a (naj)novšou rusifikáciou ?

Podobu „zašlej slávy“ približuje autorka v dvoch podkapitolách o polockom a litovskom kniežatstve. Kým v prvej sa prezentuje symbolický význam hmotných a nehmotných znakov „sacrum“ v univerzálnych aj etnických/národných súvislostiach, tak v druhej dominuje jazyk ako prostriedok cirkevnej i svetskej komunikácie a neskôr symbol geografickej a etnickej príbuznosti a (možnej) jednoty. Bielorusi stáročia používali v literárnej spisbe latinčinu, poľštinu i (najmä) miestny variant cirkevnej slovančiny, ktorý sa prepájal s miestnymi formami hovoreného jazyka. Používali ho nielen sedliaci, ale aj domáca tzv. litovsko(bieloruská) šľachta, ktorá sa tak diferencovala voči Poliakom i Rusom. Bieloruská inteligencia však stále častejšie vyberala vyprofilovanejšie literárne jazyky, reprezentatívnym príkladom je najväčší poľský básnik bieloruského pôvodu A. Mickiewicz, ktorý ozvlášťoval poľštinu regionalizmami a v epose Pán Tadeuš sa v invokácii odvoláva na dva kľúčové miestne toposy: Litvu ako rodnú vlasť a ikonu Panny Márie Ostrobramskej kráľovnej Východu i Západu z mesta Vilňus,. Samostatnú kapitolu venuje I. Slivková aj národnému obrozeniu, ktoré sa prioritne spája s menami Jakuba Kolasa a Janka Kupalu, vysvetľuje kontexty a „kodifikáciu“ bieloruštiny cez básnický jazyk a pri analýze drámy J. Kupalu *Tutejšyja* sa prezentuje kvalitnou a precíznou interpretačnou analýzou a definuje štyri základné motívy pri identifikácii postavy 1/ sociálny a národný štatút, 2/ viera, 3/ jazyk, 4/ krajina. Podobnú interpretačnú metódu využíva aj v kapitolách o podobách modernej bieloruskej poézie ako aj pri analýze unikátnej a takmer zabudnutej eseje Ihnata Abdziraloviča *Večná cesta* (napísaná 1921 a vydaná 1993). I. Slivková pripomína charakteristiku eseje ako „filozofického plaču“, kde autor v štyroch kapitolách premýšľa nad stavom bieloruského národa a jeho perspektívou. Inšpiratívne analytické čítanie a komentovanie textu, dúfajme, že inšpirovalo autorku aj k budúcemu prekladu do slovenčiny, text, ale aj slovenskí čitatelia a čitateľky si to zaslúžia. Určite by bolo zaujímavé aj porovnanie s textom J. Lajčiaka *Slovensko a kultúra*, ktorý slovenský autor napísal takmer v rovnakom čase. Experimentálne formy, ale aj opakujúci motív cesty a putovania ako metafory „bieloruského osudu“ analyzuje autorka aj vo veršoch Alesa Razanova i Draňka-Majsiuka. Problém bieloruskej identity je aj v ostatných „postkomunistických dekádach“ stále otvorenou otázkou, neukončeným projektom a

„intelektuálny problém“, ktorý sa rozlične modifikuje v generačných vystúpeniach, manifestoch, protestných gestách a pod. Z tohto kontextu vyberá autorka dva dôležité a kľúčové formy angažovanej literárnej prezentácie: Manifest spolku Tutejšyja (1987) a prózu I. Babkava Minútka (ktorú aj prekladala do slovenčiny), uvádza ich v historických súvislostiach a v nadväznosti na diela Kupalu, Karatkieviča a Abdziraloviča. Aj táto záverečná kapitola s rozsiahlym rekapitulujúcim záverom, jasne potvrdzuje, že habilitačná práca je výsledkom systematickej, premyslenej syntetizujúcej práce, ktorá predpokladá hlboké poznanie, kritické myslenie, interpretačné schopnosti podané primeraným, kultivovaným a zrozumiteľným vedeckým štýlom. Po drobných korekciách a možno aktualizovaných doplneniach odporúčam habilitačnú prácu aj na knižné vydanie, zaslúži si to bieloruská kultúra a literatúra i slovenská čitateľská obec.

Habilitačnú prácu *Kultúrna identita v bieloruskej literatúre: medzi východom a západom* odporúčam prijať na obhajobu a po úspešnej obhajobe odporúčam udeliť Mgr. Ivane Slivkovej, PhD. akademický titul docent v odbore habilitačného konania a inauguračného konania: *Slovanské jazyky a literatúry*.

V Prešove 8. 12. 2021.

prof. PhDr. Peter Káša, CSc., FF PU v Prešove.